

הרב אריה כץ

בדיקה בשבת על ידי בודקת טהרה

א. עבודתה של בודקת הטהרה – רקע הלכתי רפואי

פעמים רבות אישה באה לרב עם עד בדיקה שנראה עליו בבירור דם, אך יכול להיות שמדובר בפצע נרתיקי או בפצע בפתח צוואר הרחם שאינם אוסרים את האישה. במשך השנים, כאשר רב היה נתקל בבעיה כזאת, הוא היה מפנה את האישה לרופא נשים כדי לקבל הגדרה מדויקת למקור הדימום. הפניה זו יצרה לעיתים קרובות אי נעימויות ובעיות מעשיות והלכתיות: ראשית, פעמים רבות היה מדובר ברופא גבר, כיוון שלא היה אפשר למצוא רופאה זמינה, ומלבד חוסר הנעימות שנגרמה לאישה שהייתה צריכה ללכת לרופא גבר לבדיקה גינקולוגית לאבחון מקור הדימום, יש גם דיון הלכתי עד כמה אפשר להפנות אישה לרופא גבר לשם דברים שאינם רפואיים גרידא. נוסף על כך, כאשר התור לרופא היה ארוך, האישה נאלצה לפנות לרופא פרטי ולשלם כסף רב. מעבר לכך, הרופא לא תמיד הבין את המשמעות ההלכתית של מה שהוא צריך לבדוק, ומהם הממצאים הרפואיים הנדרשים ממנו לצורך פסיקת ההלכה. יש לציין שהמושג 'דם מכה' או 'דם פצע' אינו מינוח רפואי, אלא הוא מושג הלכתי ומינוח מקובל בין פוסקי ההלכות, ולכן ייתכן שרופא רגיל לא יכיר את מלוא המשמעויות ההלכתיות של מינוח זה. הדגשים ההלכתיים והרפואיים בנושא זה שונים מאוד. הרפואה לא מתייחסת בדרך כלל לדימום מועט, שאין לו משמעות קלינית, בעוד שמבחינה הלכתית יש לכך משמעות גדולה. לעיתים לא נראה דימום, אך בשפשוף קל עלול להיווצר דימום. מבחינה רפואית לא נראה דבר, אך מבחינה הלכתית סביר להניח שאפשר יהיה להקל בדימום כזה.

בודקות טהרה באו לענות על הצרכים הבאים: מענה מוגדר ומקצועי מבחינה רפואית והלכתית כאחת; זמינות; בדיקה על ידי נשים יראות שמיים; מחיר שווה לכל נפש. מטרות אלו היו הבסיס להכשרת בודקות טהרה. מכון פוע"ה לקח על עצמו את המשימה של הכשרת אחיות מוסמכות כבודקות טהרה. לשם כך היה צורך לקבל הדרכה מגדולי הפוסקים כדי לשמוע מפיהם את הגדרת התפקידים ואת ההכשרה הנצרכת של בודקות הטהרה: מהו הדיווח המתבקש מהן, מה העזרה שעליהן לתת לאישה הפונה אליהן, על מה הן מוסמכות לענות, ומה נחשב כחריגה מסמכותן. כמו כן התקיימו מפגשים עם רופאים ורופאות שעוסקים ברפואת נשים, כדי לקבל מהם את ההגדרות הרפואיות ולהתאים ביניהן לבין ההגדרות ההלכתיות. עוד היה צורך לתאם את הכשרת בודקות הטהרה עם משרד הבריאות כדי לקבל את ההגדרות הפורמליות והמשפטיות של עבודת בודקות הטהרה. התנאים להכשרת בודקת טהרה: אחות מוסמכת, יראת שמיים, שירת

1. הרקע ההלכתי רפואי לעבודת בודקת הטהרה מבוסס על ספר פוע"ה כרך ראשון - משפחה וטהרה (עמ' 183-186).

שמיים שלה קודמת לחכמתה. הבודקת עוברת הכשרה רפואית, שבמהלכה היא לומדת על האפשרויות הרפואיות השונות לדימומים עקב פציעות או מחלות שונות. הכשרה זו ניתנת על ידי רופאי נשים ורופאות נשים שמודעים היטב למשמעות ההלכתית של הממצאים הרפואיים. בסיום הכשרתה הרפואית הבודקת עוברת התמחות מעשית (סטאז') אצל רופאת נשים. מלבד ההכשרה הרפואית, הבודקות לומדות גם את הצדדים ההלכתיים שקשורים לעבודתן. הכשרה זו ניתנת להן על ידי רבנים פוסקים שעוסקים בתחום של הלכה ורפואת נשים. מלבד זאת כל בודקת טהרה מקבלת עדכונים רפואיים הלכתיים, ופעם בשנה משתתפת בכנס ארצי של בודקות טהרה שנועד ללימוד ולהעשרה.² על אף הכשרתן הרפואית וההלכתית, בודקות הטהרה מודעות לכך שהן אינן רופאות וגם אינן פוסקות הלכה, ולכן עליהן להעביר את אבחנותיהן לגורמים המוסמכים לכך: להעביר לרב את הנתונים הגופניים ואת ההיבטים הרפואיים הקשורים להלכה, ולהפנות את האישה לרופא, במידת הצורך, אם יש אבחנות ונתונים רפואיים שדורשים התערבות וטיפול. במיוחד אמורות בודקות הטהרה להפנות לאבחון ולטיפול רפואי במקרים של דימומים חוזרים. בשלבים הראשונים של עבודתה, בודקת הטהרה מלווה על ידי בודקת ותיקה. בשלבים ראשונים אלו, בודקת הטהרה המתלמדת תעסוק במקרים הפשוטים יחסית, ולא תטפל במקרים מורכבים יותר, כגון טיפול בכלה. הבדיקה מתנהלת באופן הבא:

- (1) תשאול האישה על היסטוריה רפואית-הלכתית בכלל: מחזור קצר או ארוך, ניתוחים, מחלות וכדומה, וכן על פרטים רפואיים בזמן האחרון בפרט: האם האישה לפני או אחרי לידה / בעילת מצווה / סוף הנקה / גיל המעבר / דימומים בין וסתיים וכדומה.
- (2) בדיקת אזור העריה כולו מבחוץ כדי לראות אם יש פצע חיצוני.
- (3) הכנסת מפסק (ספקולום), בדיקת ריר צוואר הרחם כדי לראות אם הוא צלול ונקי ולקייח דגימה מריר צוואר הרחם.
- (4) אם ההפרשה לא צלולה אבל גם אינה דמית, כגון שהיא בצבע חום, הבודקת תפנה את השאלה עם הממצאים לרב, כדי לברר האם צבע כזה אוסר את האישה או לא. במידת הצורך יש להעביר דוגמית של הצבע לצורך פסיקה.
- (5) כאשר יש דימום בפתח צוואר הרחם, והבודקת חושדת שהוא אינו מגיע מהרחם אלא מפצע באזור פתח צוואר הרחם, עליה לעצור את הדימום, ולראות אם ההפרשה מתעלת צוואר הרחם נקייה.
- (6) הסתכלות ובדיקה בפות, בנרתיק ובצוואר הרחם לאיתור פצע, שריטה, שפשוף או פטריה בנרתיק; וכן לאיתור אקטרופיון³ או ארוזיה⁴ של צוואר הרחם.

2. כל האמור בפרק זה מתייחס אך ורק לבודקות טהרה שהוכשרו והוסמכו על ידי מכון פוע"ה. אישה שפונה לבודקת טהרה, תברר מראש שבודקת הטהרה מוסמכת כנ"ל.

3. אקטרופיון הוא יציאת רירית, שמקומה הרגיל הוא בתוך תעלת צוואר הרחם הפנימית אל הפתח החיצוני של צוואר הרחם. אקטרופיון אינו פצע, אולם הוא גורם לאזור צוואר הרחם החיצוני להיות רגיש ולהיפצע בקלות יתרה.

4. ארוזיה היא שפשוף וחוסר ברירית שמכסה את צוואר הרחם. זהו פצע ממש.

7) הבודקת תמלא טופס בדיקה של בודקת טהרה ותתייחס גם לשאלות ספציפיות נוספות שמופיעות בטופס, כגון האם יש פצע? באיזה אזור? האם הפצע מדמם מעצמו / בנגיעה קלה / בשפשוף?

8) לפעמים הבודקת נשאלת שאלות ספציפיות על ידי הרב, ועליה להבחין בתשובותיה, האם תשובתה היא עובדה שראתה בפועל (כגון פצע מדמם), ניתוח מצב קיים לאור מה שלמדה (כגון ריר שקשור לתופעה רפואית כלשהי) או השערה לפי ניסיונה המצטבר (כגון אם פצע כזה עלול לדמם בקלות או לא). הרב צריך לדעת על מה מתבססת תשובתה של הבודקת כדי שיוכל לענות באופן המיטבי.

9) כאשר בודקת הטהרה אינה בטוחה בתשובתה, היא יכולה ליצור קשר עם הרב, כשהאשה עדיין נמצאת אצלה. קשר כזה יכול למקד את הנתונים מבחינה רפואית והלכתית ויכול לאפשר מתן תשובות ענייניות וממוקדות באופן מידי.

ב. הבעיות ההלכתיות שעשויות להתעורר בבדיקת בודקת טהרה בשבת

לרוב, אין צורך מהותי בהגעה לבודקת טהרה בשבת עצמה - אם האשה ראתה מראה דמי בעד הבדיקה, ומתעורר חשד שמקור הדימום הוא פצע נרתיקי ולא דימום רחמי אוסר (באופן שיש צורך בבודקת טהרה כדי לוודא זאת), ניתן בדרך כלל להמתין עם הבדיקה של בודקת הטהרה עד למוצאי שבת. אולם יש נשים שרגישות לפצעים באופן כזה שאין להן אפשרות לבצע אפילו בדיקת הפסק טהרה תקינה, והדרך היחידה שלהן להצליח להפסיק בטהרה הוא באופן שתיגשנה לבודקת טהרה שתבצע להן את בדיקת הפסק הטהרה.⁵ כאשר האשה אמורה לבצע הפסק טהרה בשבת, עלולה להיווצר בעיה⁶ - אם האשה תמתין למוצאי שבת, היא 'תפספס' את בדיקת הפסק הטהרה ותיאלץ להמתין יום נוסף, אולם בביצוע הבדיקה על ידי בודקת טהרה בשבת, יש כמה בעיות הלכתיות:

1) לצורך ראייה מיטבית של פנים הנרתיק ושל פתח צוואר הרחם, יש להאיר את המקום בפנס או במנורה מיטלטלת. גם כאשר יש מקור אור שהופעל לפני שבת, לכאורה יש איסור בטלטול הפנס או המנורה.

2) לעיתים בודקת הטהרה מזהה מקום חשוד לפצע וכדי לדעת אם מדובר ב'מכה' שמוציאה דם, היא משפשפת את המקום כדי לראות אם יוצא דם, פעולה שכרוכה באיסור 'חובל'.

5. להסבר על בדיקת הפסק טהרה על ידי בודקת טהרה, ולשאלה אם יש אפשרות להמתנה עד הלילה כדי שהבודקת תבצע גם בדיקת יום ראשון לנקיים, ראה שו"ת פוע"ה, ח"ג - פתרונות יישומים בטהרת המשפחה, בשאלה - 'בדיקת טהרה על ידי בודקת בלילה', עמ' 207-215. לדיון האם יש מקרים שבהם אפילו בהפסק טהרה ניתן לתלות בדם מכה מבלי להזדקק לבודקת טהרה, ראה שם בשאלה - 'דם מכה בהפסק טהרה', עמ' 216-227.

6. בעיה כזאת עלולה להיווצר גם אם הפסק הטהרה מתבצע ביום שישי, אם האשה זקוקה לבדיקת היום הראשון לנקיים (שחל בשבת) על ידי בודקת טהרה, ראה לעיל במקור הראשון שבהערה הקודמת.

- (3) בודקת הטהרה משתמשת באפליקטור, שהוא כמין קיסם ארוך שבקצהו צמר גפן, כדי לבצע את הבדיקה. פרקטיקה מקובלת על ידי בודקות טהרה רבות, שנועדה לנקות אזור מדמם כדי לבדוק מהיכן מגיע הדם, היא לשים שמן על הצמר גפן ולשפשף איתו את האזור המדמם, מה שמביא לסחיטה של צמר הגפן מהשמן.
- (4) בודקת הטהרה בדרך כלל מורחת ג'ל מיוחד על הספקולום, ויש כאן חשש של איסור 'ממרח'.
- (5) כמו כן, בודקת הטהרה לרוב אינה מתנדבת, אלא לוקחת תשלום על הפעולה, ויש כאן חשש ל'שכר שבת'.
- להלן נדון מבחינה הלכתית ומעשית בחששות הללו.

ג. טלטול מנורה או פנס בשבת

כאמור לעיל, בודקת הטהרה יכולה להשאיר מקור אור דלוק לפני שבת, אלא שעדיין נשאלת השאלה האם מותר לה לטלטל את המנורה או הפנס בשבת לצורך הבדיקה. ה'שלחן ערוך' (סי' רעט סעי' א) פסק, על פי דברי המשנה והגמרא⁷: 'נר שהדליקו בו באותה שבת, אף על פי שכבה, אסור לטלטלו'. הטעם לכך הוא שבשעת כניסת שבת הנר היה אסור בטלטול, שכן השלהבת היא 'מוקצה מחמת איסור', והנר הוא בסיס לדבר האסור.⁸ מכיוון שכך, אפילו לאחר שהשלהבת כבתה, הנר עצמו אסור בטלטול, שכן כל דבר שהיה אסור בטלטול בבין השמשות, נאסר בטלטול לכל השבת. מוקצה מחמת איסור אסור בטלטול אפילו לצורך גופו או מקומו,⁹ דהיינו אפילו לצורך פעולה מותרת בשבת. הדעה המקובלת על פוסקים רבים בהקשר לחשמל בשבת,¹⁰ שמי שמדליק נורה בעלת חוט להט בשבת, עובר על איסור מבעיר, ונראה מכאן שיש להתייחס למתכת שמתלהטת כשלהבת. לכאורה ניתן לפתור בעיה זאת באמצעות שימוש בנורת 'לד' בה אין שלהבת ממשית. אלא שעדיין מכיוון שעצם הפעלת מכשיר חשמלי בשבת כרוכה באיסור כלשהו,¹¹ המנורה מוגדרת כמוקצה, שכן היא 'כלי שמלאכתו לאיסור'. אלא שכאשר מדובר בסוג של מוקצה שאינו 'מוקצה מחמת איסור' אלא 'כלי שמלאכתו לאיסור', מותר לטלטלו לצורך גופו, דהיינו לצורך פעולה שמותרת בשבת, וכפי שנפסק להלכה ב'שולחן ערוך'.¹² כך לדוגמה, בספר 'שמירת שבת כהלכתה'¹³ התיר לטלטל מאוורר בשבת כדי לכוון את הרוח לכיוונים שונים, ובלבד שייזהר שלא יפסיק את הזרם החשמלי על ידי הטלטול. אם נגדיר את פעולת הבדיקה של בודקת הטהרה כפעולה

7. שבת מד ע"א.

8. ראה משנ"ב, סי' רעט ס"ק א.

9. ראה שו"ע, או"ח סי' רעט סעי' ב, שיש הסובר שלאחר שכבתה השלהבת, הנר עצמו מותר בטלטול לצורך גופו ומקומו, אולם השלחן ערוך דחה דעה זו. בכל אופן, במקרה שלנו מדובר בטלטול כשהמנורה דולקת.

10. ראה שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' יב דיון נרחב בכך.

11. הפוסקים נחלקו ביניהם מהו האיסור, ואם מדובר באיסור דאורייתא (גם אם לא מתבצעת מלאכה מן התורה באמצעות המכשיר החשמלי) או באיסור דרבנן.

12. שו"ע, או"ח סי' שח סעי' ג.

13. שמירת שבת כהלכתה, פי"ג סעי' מ.

מותרת, יהיה מותר לכאורה לטלטל מנורת 'לד' שדולקת מבעוד יום לצורך הבדיקה, ובלבד שבדקת הטהרה תיזהר שלא לכבות את המנורה או שלא לשנות את עוצמת האור.

ד. חשש חובל בהוצאת דם בשבת

בעיה קשה יותר היא כשלעיתים יש צורך לשפשף מקום חשוד כ'פצע' כדי לדעת אם הוא אכן מוציא דם ולתלות בו מראה לא טהור שאישה ראתה. אמנם הדם אינו נצרך ואין כל שימוש בגופו, מה שאולי עשוי להגדיר את הוצאת הדם כ'מקלקל' או לכל הפחות כ'מלאכה שאינה צריכה לגופה'.¹⁴ אולם מלבד העובדה שגם מקלקל אסור (מדרבנן), בודקת הטהרה אינה משפשפת את הפצע למטרת 'קלקול', אלא אדרבה - היא זקוקה לדם שיוצא ממנו כדי לדעת אם ניתן לתלות בו את ראיית האישה. מדברי הגמרא¹⁵ עולה, שאם אדם בבעילת מצווה זקוק לדם הבתולים (וגם נאמר שהוצאת דם זה נחשבת ל'חבלה'), יש בכך איסור תורה, אף שהוא ודאי אינו זקוק לדם כדי להשתמש בו אלא כדי לדעת שכלתו הייתה בתולה. באופן דומה כתב בספר 'שמירת שבת כהלכתה',¹⁶ שיש אומרים שהזרקה תוך ורידית כרוכה באיסור תורה, כיוון שצריך להוציא מעט דם לפני ההזרקה כדי לדעת שמזריקים במקום הנכון. דהיינו כאשר מטרת הוצאת הדם אינה להזיק למי שמוציאים ממנו את הדם, אלא לטובתו, יש בכך חשש איסור תורה גם אם לא משתמשים בדם עצמו. אמנם ניתן לפתור בעיה זו בהנחיה מפורשת לבדקת הטהרה להיזהר שלא לשפשף בשבת מקומות חשודים כ'פצע' כדי לראות אם יוצא מהם דם. אלא שיש חשש שבדקת הטהרה, שרגילה לעשות כן בחול, תטעה ותעשה כן בשבת. על כך יש להשיב שתי תשובות:

- (1) איננו גוזרים גזירות חדשות מדעתנו.
- (2) המקרה שבו בודקת טהרה צריכה לשפשף מקום חשוד כ'פצע' כדי להוציא דם הוא כשאישה עשתה בדיקה או ראתה מראה שאמור לפסול את הנקיים (או לאסור אותה בימי הטהרה), והיא הולכת לבדקת טהרה כדי שתבדוק אם יש לה פצע שאפשר לתלות בו ולטהר אותה. בדיקה כזאת אינה צריכה להיעשות בשבת דווקא, והיא יכולה להידחות לאחר שבת. בשאלתנו אנו מדברים על מקרה שבו אי אפשר לדחות את הבדיקה - כשהבודקת צריכה לעשות לאישה הפסק טהרה. במצב כזה הבודקת אינה צריכה למצוא פצע שאפשר לתלות בו, אלא אך ורק להוציא בדיקה נקייה מדם מפתח צוואר הרחם. לכן נראה שאין חשש שהבודקת תטעה ותוציא דם באיסור, שכן כאמור זו אינה מטרת בדיקתה בשבת.

14. ראה שבת קו ע"א שנחלקו אמוראים האם במלאכת חובל קיים הפטור של 'מקלקל', וראה רש"י, ד"ה מתניתין וד"ה וברייתא ותוספות, ד"ה חוץ מחובל, שנחלקו אם מחלוקתם תלויה במחלוקת תנאים (ויש לכך נפקא מינה אפשרית בפסיקת ההלכה). אמנם למעשה, הרמב"ם, הל' שבת פ"ח ה"ז, פסק ש'חובל' פטור משום 'מקלקל' כל עוד הוא אינו צריך לדם, אף שלדעתו יש לחייב במלאכה שאינה צריכה לגופה.

15. כתובות ה ע"ב.

16. שמירת שבת כהלכתה, פל"ב סעי' נח.

ה. הששות של סוהט וממרה

גם את החששות של סחיטה ומירוח ניתן לפתור בקלות בהנחיה לבודקת שלא לשפוך שמן על צמר הגפן בשבת ושלא למרוח ג'ל על הספקולום. לגבי הג'ל, נראה שאפשר לשים אותו בלי למרוח ולתת לו להימרח בפני עצמו, כפי שפסק ה'שמירת שבת כהלכתה' בכמה מקומות.¹⁷ אמנם הוא מדבר שם על תינוק או חולה שאין בו סכנה, וייתכן שלצורך אדם בריא הדבר אסור. אולם ניתן לצרף כאן את העובדה שלא ברור כלל שיש איסור מירוח בג'ל שהוא רק יותר ממשחה,¹⁸ ובכל אופן מדובר בצורך גדול כדי לטהר אישה לבעלה. כמו כן נראה שאין מקום לחשוש שמא בודקת הטהרה תטעה, שכן הוצאת הג'ל ושפיכת השמן אינן נעשות תוך כדי הבדיקה אלא מקדימות אותה, ולכן נראה שאין לנו לאסור מטעמים אלו.

ו. שכר שבת

הגמרא במסכת בבא מציעא (נח ע"א) מביאה ברייתא:

השוכר את הפועל לשמור את הפרה, לשמור את התינוק, לשמור את הזרעים - אין נותנים לו שכר שבת, לפיכך אין אחריות שבת עליו. היה שכיר שבת, שכיר חדש, שכיר שנה, שכיר שבוע - נותנין לו שכר שבת, לפיכך אחריות שבת עליו. המקרה הראשון מדבר על מי ששכרו אותו לשמור בכל יום בנפרד, שאין משלמים לו על שמירתו בשבת, אף שבעצם השמירה אין כל מלאכה אסורה. במקרה השני מדובר על מי ששכרו אותו לתקופה מסוימת, ששבת נכללת בתוכה, ובה משלמים לו גם על שמירתו בשבת. רש"י (שם ד"ה נותנין) הסביר מדוע במקרה השני משלמים לו גם על שבת: 'שנבלע בשכר שאר הימים, ואינו מפורש לשבת'. דהיינו ניתן לשלם שכר על עבודה שמוותרת שבת, רק אם הוא מובלע בתוך תשלום כללי, ואינו תשלום מיוחד על השבת עצמה. כך גם מופיע בפירוש בגמרא בנדרים,¹⁹ שלמדה מהברייתא שהובאה בבבא מציעא, שמוותר לשלם שכר שבת, אך רק בהבלעה. כשמדובר בפעולה שיש בה משום מצווה, כתב ה'מרדכי' (כתובות רמז קפט), שנחלקו ראשונים אם מותר לקבל עליה שכר שבת:

מיחזי כשכר שבת - פסק הרב רבי ברוך: מכאן יש לי חשש על החזנים שמשכירים אותם להתפלל בשבת. והרב רבי שמואל אומר דאין איסור, דהא נותנין לו שכר לקיים המצוה להתפלל.

ה'בית יוסף'²⁰ הסביר שרבי שמואל מתיר כיוון שמדובר באיסור דרבנן, וחכמים לא העמידו את דבריהם במקום מצווה. ה'שלחן ערוך' (או"ח סי' שו סעי' ה) הביא את שתי הדעות: 'אסור לשכור חזנים להתפלל בשבת; ויש מי שמתיר'. ועל פי הכלל, כשהדעה

17. שמירת שבת כהלכתה, פי"ד סעי' לא, פל"ג סעי' יד, פל"ה סעי' ט.

18. להרחבה בעניין זה ראה שו"ת פוע"ה, ח"ד - היריון, לידה ורפואת נשים, בשאלה - 'שימוש בחומר סיכה בשבת לצורך קיום מצוות עונה', עמ' 240-251, ובשו"ת שאגת כהן, ח"ג סי' כז.

19. נדרים לז ע"א.

20. ב"י, או"ח סי' שו.

הראשונה הובאה בסתם, והדעה השנייה כ"ש מי שמתיר, הלכה כדעה ראשונה שהדבר אסור. הרמ"א (שם) נתן פתרון שיוסכם לכל הדעות: 'ואם שכרו לשנה או לחודש, לכ"ע שרי (ד"ע)'. לפי זה, במקרה שלנו יש לומר לבודקת שלא תיטול שכר על בדיקתה בשבת, או שתבדוק פעם נוספת את האישה ביום חול ותגבה ממנה עבור בדיקה זו תשלום כפול. אולם גם אם היא נוטלת שכר מפורש על הבדיקה בשבת, נראה שיש לה על מה לסמוך. הבדיקה היא צורך מצווה - להתיר אישה לבעלה. אף שהדעה שמתירה שכר שבת לצורך מצווה הובאה כ"ש מי שמתיר, וכדלעיל, כתב ה'בית חדש'²¹ שהמנהג להקל. גם ה'בית יוסף'²² עצמו הוכיח מדברי הגמרא, שאין איסור בנטילת שכר שבת במקום מצווה: הגמרא בפסחים²³ אומרת ששכר מתורגמנים אין בו משום ברכה, משום שהוא נראה כשכר שבת. רש"י (פסחים נ ע"ב ד"ה מתורגמנים) הסביר: 'שעומדין לפני החכם בשבתות, ושומעין מפיו, ומשמיעין לרבים'. כלומר מדובר באנשים שמשלמים להם כסף כדי שיעבירו בשבת עצמה את דברי החכם בדרשתו לרבים. מכאן הוכיח ה'בית יוסף' שאין איסור בשכר שבת לצורך מצווה, שכן אם נטילת תשלום לצורך עשיית פעולה בשבת שיש בה משום מצווה הייתה אסורה, הגמרא לא הייתה מסתפקת באמירה שאין בשכר כזה 'משום ברכה', אלא שהדבר אסור. ואכן, ה'שלחן ערוך' (או"ח סי' תקפה סעי' ה), לא כתב שהדבר אסור אלא רק שאין ברכה בשכר זה:

הנוטל שכר לתקוע שופר בראש השנה, או כדי להתפלל או לתרגם בשבתות וימים טובים, אינו רואה מאותו שכר סימן ברכה.

כך גם פסק ה'משנה ברורה'²⁴ למעשה בשם האחרונים, שנהגו להקל בשכר שבת לצורך מצווה. אלא שעדיין יש כאן בעיה, שכן כתב ה'משנה ברורה'²⁵ שבשבת עצמה לכולי עלמא אסור לשכור אדם גם לשם מצווה, ואם האישה באה לבדקת הטהרה רק בשבת עצמה, ולא סיכמה איתה על כך מבעוד יום, אנו נכנסים שוב לחשש איסור לכולי עלמא. נראה שלעניין זה יועיל הפתרון שהציע ה'משנה ברורה' (סי' שו ס"ק כד) למי שחושש לדעת האוסרים שכר שבת לצורך מצווה: 'החושש לדברי האוסרים לא יקצוב בתחילה, ומה שלוקח אחר כך, יש לומר שהוא דרך מתנה'. נראה שבמקום שבו לא ניתן לשלם בהבלעה עבור כמה בדיקות, יש ללכת בכיוון זה שבו לא מסכמים על תשלום אלא לאחר שבת האישה נותנת מתנה לבדקת הטהרה, זאת מכמה טעמים:

- (1) בעיית הסיכום על תשלום בשבת עצמה.
- (2) בסופו של דבר הדעה הראשונה ב'שלחן ערוך' כאן הובאה לאיסור.
- (3) כפי שראינו, גם למתירים אין רואים סימן ברכה משכר זה.²⁶
- (4) 'ערוך השלחן'²⁷ הביא ראייה שאסור לקבל שכר שבת גם על עשיית פעולה שהיא מצווה, שכן הברייתא של שכר שבת עוסקת בשמירת פרה אדומה, שהיא לכאורה גם

21. ב"ח, או"ח סי' שו אות ג.

22. ב"י, או"ח סי' תקפה.

23. פסחים נ ע"ב.

24. משנ"ב, סי' שו ס"ק כד.

25. שם, ס"ק כג.

26. זאת בניגוד ללקיחה בהבלעה או בנתינה בדרך מתנה, שבה אין חשש של 'סימן ברכה', ראה פסקי

תשובות, סי' שו ס"ק יג.

צורך מצווה. בסופו של דבר 'ערוך השלחן' יישב את המנהג לשלם שכר לחזנים על שבת, אולם כתב בפירוש שמדובר רק ב'לימוד זכות' על המנהג.

סיכום מעשי²⁸

(1) בבדיקת טהרה על ידי בודקת טהרה בשבת יש כמה בעיות הלכתיות, לכן כאשר ניתן לדחות את הבדיקה למוצאי שבת (כגון שמטרת הבדיקה היא לברר אם יש לאישה פצע שניתן לתלות בו בדיקה בעייתית שביצעה האישה במהלך שבועת הימים הנקיים), יש לעשות כן.

(2) כאשר יש צורך לבצע את הבדיקה דווקא בשבת (כגון שהאישה אינה יכולה לבצע הפסק טהרה תקין ללא סיוע של בודקת הטהרה, עקב פצע מדמם שיש לה), ניתן לבצע את הבדיקה בשבת בהקפדה על הדברים הבאים:

(3) בודקת הטהרה תדליק לפני שבת מנורה ניידת המבוססת על תאורת לד, שלה חוט ארוך שמחובר לחשמל, כך שאפשר יהיה להזיזה לצורך הבדיקה ללא חשש שהחוט יתנתק.

(4) בודקת הטהרה לא תשפשף מקומות חשודים כפצע כדי לראות אם יוצא מהם דם.

(5) בודקת הטהרה לא תשים שמן כדי לעצור דימומים, כדי לא להגיע לחשש סחיטה.

(6) בודקת הטהרה יכולה לשים ג'ל על הספקולום שמשמש אותה בבדיקה, אך לא תמרח אותו בידיים.

(7) בודקת הטהרה לא תסכם בפירוש עם האישה על מתן שכר בשבת, אלא תנהג באחד משני האופנים הבאים: אם עליה לבדוק בכל מקרה את האישה גם ביום חול, תיקח על הבדיקה של אותו יום חול תשלום כפול. אם הבדיקה בשבת היא חד פעמית, לא תתנה מראש לפני הבדיקה על לקיחת תשלום, והנבדקת תיתן לה כסף בתור מתנה לאחר שבת.

27. ערוה"ש, או"ח סי' שו סעי' ט-יב.

28. המסקנה המעשית הייתה לנגד עיני הר"א נבנצל (בנוסח אחר אולם המסקנות ההלכתיות היו זהות), והוא הסכים לה.